

OB DNEVU VSTAJE SMO IZBRALI

Nadaljujemo s predstavljanjem avtorjev, ki so tako ali drugače zrasli z našo občno. Štiriletno obdobje narodnoosvobodilnega boja je domala neizčrpen vir tudi naših ustvarjalcev. Tako ni bil zgolj slučaj, da smo njih dela vključili že v prvo našo predstavitev ob letošnjem novem letu pa potem za dan mladosti.

To pot prihajamo pred vas, dragi bralci, z novimi besedili tudi novih avtorjev. Njih vrsta pa seveda še ni zaključena in naj nam drugi avtorji oprostite, da jih še nismo uspeli vključiti v naš pregled.

STANE BOBNAR se je rodil l. 1912 na Vevčah. Po osnovni šoli, ki jo je končal v Polju, se je izučil za kovinarja. Že v rani mladosti se je vključil v revolucionarno delavsko gibanje ter deloval tudi v DPD Svoboda Zalog. L. 1935 je bil sprejet v partijo, l. 1937 pa je odšel braniti špansko republiko. Tam je bil trikrat ranjen, enkrat težko, a kljub invalidnosti je po vrnitvi iz Španije (l. 1939) nadaljeval z revolucionarnim delom, predvsem z mladino. Postal je član PK SKOJ za Slovenijo in član CK SKOJ za Jugoslavijo.

Ob kapitulaciji stare Jugoslavije se je takoj vključil v boj proti okupatorjem. Ti so ga zato že leta 1941 aretirali in odpeljali v zapore v Italijo. Tam je bil l. 1943 med organizatorji pobega ok. 250 zapornikov, ki so kasneje tvorili jedro l. prekomorske brigade. S. Bobnar je postal komisar te, kasneje tudi drugih dveh prekomorskih brigad.

Cepprav tudi v pratizanih ranjen, je po osvoboditvi ostal v vojski in opravljal odgovorne vojaške dolžnosti — bil je pom. komisarja 31. divizije, načelnik kadrovskega odd. jugoslovanskega vojnega letalstva, komisar letalske divizije v Zagrebu in komisar višje oficirske šole v Ljubljani — do l. 1953, ko se je demobiliziral. Tega leta je bil odlikovan z redom narodnega heroja. Od tedaj je nenehno družbenopolitično angažiran (med drugimi je bil tudi ljudski poslanec) in mu tega ni prekinila tudi upokojitev l. 1968.

Družbenopolitična aktivnost ga je usmerila tudi v zapisovanje marsičesa iz njegove revolucionarne poti, kar naj ne bi padlo v pozabo. Plod tega je doslej sodelovanje:

- v knjigi *Bili smo v Španiji* (izšla l. 1958) s sestavkom *Odšel sem v Španijo*,
- z gradivom v knjigi *Prva in druga prekomorska brigada* (1967)
- pri prikazu političnega dela v knjigi *Tretja prekomorska brigada* (l. 1967),
- v TV oddajah *Teh naših petdeset let* (l. 1973) in
- pri opisu zgodovine prekomorskih brigad in drugih prekomorskih enot NOVJ—PREKOMORCI, tudi z več samostojnimi poglavji, med drugim

Pobeg s Tremi

Tremi so trije majhni otočki, ki ležijo severozahodno od polotoka Monte Gargano; na njih je le malo prebivalcev, saj so brez vegetacije in drugih pogojev za življenje. Tja so italijanske fašistične oblasti že od začetka pošiljale težke kaznjence, ki so si v bednih kočah za silo uredili življenje. Kmalu pa so začele tja pošiljati tudi naše ljudi v internacijo. Vendar pa pri teh upanju v osvoboditev ni zamrlo; trdno so se povezali med seboj in se pripravljali na ugoden trenutek. Na Tremih in na sosednjem otočku San Domino so bili predvsem interniranci iz Slovenskega Primorja, pa tudi iz drugih krajev Slovenije, Hrvaškega Primorja, Dalmacije in Črne gore ter nekaj Italijanov.

Ob kapitulaciji fašistične Italije je nastopil čas za akcijo. Strogi režim, ki so ga izvajali karabinjerji, vojski in civilna policija, se po kapitulaciji sicer ni v ničemer popravil; toda interniranci so takoj postavili zahtevo za izpustitev na svobodo.

Po njihovih večkratnih odločnih zahtevah se je komanda taborišča uklonila in jim dovolila vsaj svobodno gibanje po otoku. Tačas so po morju z ladjami bežali iz Jugoslavije italijanski vojski v svojo domovino.

Naključje je nanoslo, da je neka nemška kadetska ladja odločila italijanske vojake na otoku. Interniranci so skušali izkoristiti to priložnost, zato so se vkrcali na ladjo in zahtevali, da jih odpelje na celino. Toda taboriščna komanda tega ni dovolila. Interniranci so odločno nastopili s svojimi zahtevami. Vojaštvo na okotu ni hotelo poseči v spor, policija, ki je bila pod vodstvom taboriščne komande, pa se je čutila prešibko, da bi mogla zadržati dobro organizirane internirance.

Naposled je ladja dvignila sidro in odplula, čeprav je bila možnost, da jo bombardirajo nemška letala, ki so krožila nad njo. Nemci so namreč še imeli v svojih rokah polotok Monte Gargano, ki je oddaljen vsega osemnajst kilometrov od otokov Tremi.

Medtem ko je ladja plula, je na jamboru zavihrala jugoslovanska zastava s peterokrako zvezdo, ki so jo interniranci na otoku že prej pripravili. Toda po nekaj miljah vožnje se je ladja obrnila in se usmerila nazaj

proti otokom. Razburjenim internirancem je kapitan ladje razložil, da prihaja na otoke druga ladja, ki da jih bo prevzela.

Ko so interniranci pristali z ladjo na sidrišču zraven otokov, so nanjo navtili karabinjerji. Najprej so skušali naše ljudi prepričati, da prihaja druga ladja, ki jih bo prepeljala na celino; ko pa niso uspeli s prepričevanjem, so začeli uporabljati silo. Nekaj internirancev se je s čolni prepeljalo nazaj na otoke, kjer so jih karabinjerji takoj zaprli. Drugi — kakih sto — pa niso hoteli zapustiti ladje, pač pa so jo zapustili kapitan in mornarji, tako da so na ladji ostali samo interniranci. Toda ti niso bili sami zmožni upravljati ladjo in pluti.

Pet dni so ostali na odprtem morju, izpostavljeni nemškim letalom, ki so ladjo nenehno preletavali. Karabinjerji pa so poskušali z nasajenimi bajoneti priti na ladjo iz čolnov, toda brez uspeha. Po petih dneh odločnega boja s karabinjerji so interniranci le dosegli, da sta se kapitan in posadka vrnili na ladjo. Ta je vnovič dvignila sidro in počasi odplula ob obali proti Bariju, kamor je dospela po tridnevni vožnji in se zadržala v neki stranski luki.

Toda za internirance je nastopilo novo razočaranje. Na obali jih je namreč pričakala četa oboroženih karabinjerjev, ki jih niso spustili z ladje. Interniranci so zahtevali, naj jim začasno dovolijo vsaj svobodno gibanje ter jim oskrbijo nameštitev in prehrano.

Okrog polnoči so prejeli zapoved, naj po dva in dva stopajo z ladje. Vnovič so jih obrkožili karabinjerji in jim rekli, da jih bodo peljali tja, kjer bodo lahko prenočili. Tako je kolona v spremstvu čuvajev krenila v neznano smer. Po stranskih ulicah Barija in obdani s četo karabinjerjev so interniranci po dvasetih minutah hoda prispeli pred železna, močno okovana vrata stavbe z visokim obzidjem in zamreženimi okni. Medtem se je izza vrat pojavil uniformiran in oborožen ključar, karabinjerji pa so hoteli povorko potisniti skozi vrata. Toda to se jim ni posrečilo.

Kolona internirancev je obrnila zaporom hrbet in odkorakala proti centru mesta, kjer je

na ulici odložila svojo popotno kramo in se posedla po pločnikih, še vedno pod nadzorstvom karabinjerjev. Noč so prespali kar pod nebom, čas pa so izkoristili za posvet. Odločili so se, da bodo od italijanskih oblasti v mestu odločno zahtevali, da jim omogočijo svobodno gibanje in stik z angloameriško vojaško komando. Tedaj namreč v Bariju še ni bilo predstavnikov NOVJ. Ker stikov z zavezniškim poveljstvom niso mogli dobiti, so se povezali s skupino italijanskih naprednih ljudi v Bariju, predvsem s predstavniki italijanske komunistične partije. Ti so našim ljudem prikrbneli začasno zavetje v neki hiši sredi mesta.

Policija pa ni hotela popustiti. Napadali so pribežališe internirancev in jim grozili z orožjem. Skušali so vdreti v hišo in posameznike odvesti v zapor. Toda naši ljudje so s svojimi telesi zaprli vhod v zgradbo, čeprav so karabinjerji z nasajenimi bajoneti rinili vanjo. Na ulici se je zbralo mnogo naprednih Italijanov, ki so z našimi ljudmi vred protestirali proti nasilju policije. Ta je nazadnje morala popustiti.

Kasneje so prišli v hišo višji policijski funkcionarji (brez orožja) in se začeli z interniranci pogajati. Ti pa so ostali za barikadami v hiši in zahtevali zvezo z angloameriškim poveljstvom.

Popoldne je prišel nek italijanski general, poveljnik mesta Barija, ter bivšim internirancem zagotovil, da jih ne mislijo spraviti v zapore, ampak odpeljati v Taranto, v angloameriško taborišče, v to so privolili.

Tako so se odpravili v neko vojašnico, spremljali pa so jih policijski agenti. Ko so prispeli v vojašnico, so dobili vsak porcijo jedi, proti večeru pa, še vedno v spremstvu odšli na železniško postajo, kjer so se vkrcali v vlak za Taranto.

V Tarantu jih je zavezniško poveljstvo namestilo v neko vojaško taborišče. Tu so nekoliko svobodneje zadihali. Spali so pod šotori in dobivali kar primerno hrano. Tja so zavezniki v naslednjih dneh pripeljali tudi druge skupine bivših jugoslovanskih internirancev in zapornikov, med njimi tudi skupino kakih 150 internirancev iz taborišča v Pisticci. V mestu in pristanišču Taranto so naši ljudje srečevali primorske Slovence in Istrane, ki so bili še v italijanskih uniformah in se jim začeli pridruževati. Bliskovito se je po okolici raznesel glas, da je v Tarantu jugoslovansko taborišče.

LUDVIKA KUKOVICO smo našim bralcem pred meseci že predstavili kot pesnika. To pot objavljamo odlomek iz doslej še neobjavljene povesti

PO TRNOVI POTI ZA KRUH IN SVOBODO,

doživljaji mladince Staneta Siegla iz Zaloga. V NOV je Stanko stopil 10. januarja 1942, in sicer v II. grupo odredov. Padel je marca leta 1942.

STANKO

Stanko je bil s tremi borci poslan v patrolo. Njihova naloga je bila, da po vaseh od vasev dobijo podatke o številni moči sovražnika, o oboroženosti in o njihovih namelih. Komandantovo posebno naročilo je bilo predvsem zbrati podatke o nastajanju belogardističnih postojank, ki so jih beli začeli zadnje čase organizirati po vaseh in s tem zbujali strah in trepet vaščanov, ki so bili na strani osvobodilnega boja.

Po nekaj urah naporne hoje po blatnih kolovozih, po grapah, po vodi, goščavi in trnju so do smrti utrujeni prispeli do dveh osamljenih kmetij. Po dolgotrajnem in trdovratnem trkanju jim je odprl preplašen kmetič. Tisti dan so prebili v prijetno toplem hlevu, pravzaprav v prazni ogradi za prašiče, nastlani s suhim, mehkim listjem. Gospodar jim je v hlev prinesel hlebec kruha, mošta in velik kos slanine. Zvečer so spet krenili v temno noč. Iz daljave so gledali sij pojemajočega ognja požgane vasi.

Predanili so v gostem grmičevju, daleč stran od vasi. V mraku so nadaljevali pot. Kot nalašč je deževalo in kaj kmalu so bili premočeni do kože.

Pošteno je lilo. Patrola je prečkala cesto in nato železniško progo ter se začela vzpenjati v strmino, kjer je pod goro čepela vasica.

„Tam sem pa jaz doma. V ti isti vasi je naša hiša,“ je pripovedoval Lojzek in se pristavil: „Tovariši! Oglasili se bomo pri nas doma. Očeta in sestro imam. Mati mi je pred leti umrla. Sestra nam bo zagotovo skuhala večerjo. Pa še s sabo bomo kaj dobili. Pa posušili se bomo, saj smo že do kože premočeni,“ je hitel prepričevati tovariše.

„Misliš, da bo varno? V bližini je belogardistična postojanka!“ vpraša Stanko.

„Nič se ne boj. Naša hiša je na samotnem kraju tik ob robu gozda. Moj oče in sestra sta zelo pobožna, zato po takih hišah beli ne stikajo za parti-

zani. Za mene pa nevedo niti domači, da sem v partizanih, ker me je neke noči preprosto zmanjkalo od doma. Naši mislijo, da sem v Ljubljani pri stricu.“ Lojzek se je bal, da jih ne bo mogel prepričati o varnosti in je pristavil: „Najedli se bomo in posušili, proti jutru pa bomo odšli v gozd nad vasjo in tamkaj bomo lahko skriti opazovali premikanje belih.“

„Velja!“ je dejal Stanko in ostala dva sta mu pritrdila. Kmalu so prišli do Lojkove hiše. Nalaho je Lojzek potkal na vrata. V hiši je zaropotalo, kot bi padel po tleh stol. Slišati je bilo drsajoče korake.

„Kdo je?“ se je za vrati oglasil ženski glas.

„Jaz sem, Lojzek! Odpri!“

je veselo odvrnil, ko je spoznal sestrin glas.

V vratih je zaškripal ključ. Na pragu se je pojavila Lojkova sestra. Začuden je gledala. Ko je spoznala brata, je bila vsa presenečena. Mislija je, da so belogardisti in da je brat kot belček pripeljal domov svoje pajdaše. Šele ko so stopili v hišo, je sestra spoznala, da je brat partizan in da ima na kapi prišito rdečo zvezdo. Z grozo je zakrila obraz z rokami in vzkliznila: Ježeš, Marija! Lojzek! Ti si partizan? Midva z očetom pa sva mislila, da si v mestu pri „naših“! Ojej, ojej! Taka sramota. Kaj si storil? Začela je na ves glas jokati. Ko je prišel iz izbe še oče in zagledal sina partizana, se je sesedel na klop. Niti besede ni mogel izreči. Samo gledal je sina, kot da bi pred seboj videl vso grozno nesrečo, ki je visela nad njegovo sivo glavo. Samo gledal je in vzdihoval: „Oh, oh!“

Sestra se je kmalu ovedela. S sladkimi, hinavskimi besedami je začela govoriti: „No, samo da si prišel, Lojzek! Seveda, zdaj boš ostal doma. Nazaj ne pojdeš!“ Brisala si je solze in na ves glas ihtela. „Za nobeno ceno te ne pustim,“ mu je dejala. „Kajne, oče, da naj ostane doma!“

Oče se je dvignil, šel sem in tja po sobi in se nato postavil

pred sina: „Da! Doma boš ostal, pa mir besedi. Moj sin si, edinec, in če ne ubogaš, nisi vreden, da si moj sin. Če ne ubogaš svojega očeta, tudi praga naše hiše nimaš več prestopiti!“

Partizani so spoznali, da so zašli v belogardistično hišo. Videli so Lojzka, kako je od sramu zardel in komaj je izdaval: „Oče! Partizan sem in prav nič se ne kesam, da sem se pridružil borcem za svobodo. Če bi poslušal vas, oče, bi bil danes izdajalec — belogardist in bi ubijal. Zdaj sem prisegel, da se bom kot partizan boril, dokler ne bo zadnji okupatorski vojak izgnan z naše zemlje in dokler ne bo zadnji izdajalec kaznovan in uničen. S tovariši smo se oglašili, da bi nam morda kaj skuhalo in pa posušili bi se radi!“

„Če boš ostal doma, bom skuhalo ajdovih žgancev in mleka vam bom prinesla!“ je hitela sestra. Oče pa je pristavil:

„Seveda, zdaj lahko natepavaš lakoto in begaš po gozdovih. Če pa bi še živela tvoja mati, bi skoprnela od sramu, od sramote, ko bi videla sina partizana. Ali je to kakšna vojska, da se skrivate po hostah?“

Medtem si je sestra hitela zavezovati ruto na glavo in kazalo je, da se nekam odpravlja. Spotoma jehinavsko govorila in zavijala oči: „Lojzek, moj bratec, vse bom storila. Kar vsi skupej malo počakajte. Skočila bom dol v postojanko k „našim“. Komandantu bom povedala, da ste prišli k nam zato, ker se želite prijaviti. Vse bo spet v redu in pozabljeno bo, da ste bili pri partizanih. Rešeni boste tega potikanja po hostah. Doma boste pa se boste lahko javili v „našo vojsko“, v „Kristuzovo vojsko!“ je nadaljevala belogardistična babura.

Že je prišla za kljuko, ko je priskočil Stanko in jo z vso silo potegnil od vrat: „Prekleta baba, kaj, javiti da nas bi šla, k belim? Samo poskusi, če hočeš, da ti zapodim krogle v butico. Ha, ha! Ti bi nam rada skuhalo lepo kašo — in ne žganec. Rada bi videla, da nas beli postrelijo!“

Lojzek je bil še skoraj otrok. Še sedemnajst let ni imel, pred tovariši ga je bilo sram, da ima takega očeta in sestro. Z glasom, v katerem je bilo več srda kot žalosti, je odgovoril: „Doma ne ostanem za nič na svetu. Da bi šel k belim — k izdajalcem? Ne — raje me tukaj na mestu ustrelite. Od danes naprej nimam ne očeta in ne sestre!“

Partizani pa so kmetu še dodali: „Motita se, če računata, da se bomo javili belim. To so izdajalci, kot je dejal Lojzek. V ustih nosijo hostije, v rokah pa nože, s katerimi koljejo nedolžne ljudi, ki ne delajo nič drugega kot da sovražijo okupatorja in njihove hlapce belogardiste. Spomnila se nas bosta, pa bo prepozno. Kar sporočita onim, da jim bije zadnja ura in da bodo njihovi zločini bridko maščevani!“

Kmalu po odhodu partizanov se je iz hiše zaslišalo kričanje in preklinjanje. Ko je utihnilo, je iz hiše hušnila temna senca — Lojkova sestra je tekla k belim. Prosila in rotila je komandanta, naj gre do njimi. Prepričana je bila, da jih bodo polovili. „Samo brata mi pustite živega, druge pa kar postrelite!“ je predlagala belemu komandantu. „Saj tako drugega ne zaslužijo, ker so mi zapeljali brata.“

Komandant je zbral deset belih in še v jutranjem mraku odšel v patrolo.

